

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN TARİHÇESİ VE BÖLGE GÜVENLİĞİNDEKİ ROLÜ

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 1996 yılında Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan arasında kurulmuş uluslararası bir örgüttür. ŞİÖ, Başkanlar toplantısı düzeyinde gerçekleştirilen ilk toplantısından günümüze 20 yıllık süreç içerisinde uluslararası bir kuruluş haline gelmiştir. Resmi çalışma dilleri Rusça ve Çince olan ŞİÖ'nün iki daimi organı vardır. Bunlar, Pekin'deki Genel Sekreterlik ile Taşkent'teki Bölgesel Terörle Mücadele Kuruluşu'dur. ŞİÖ çatısı altındaki iş birliklerinin sadece güvenlik konuları ile sınırlı kalmadığını eğitim, ekonomi ve ulaşım gibi farklı alanlarda da zaman içerisinde bir ivme yakaladığını söyleyebiliriz. Bunların arasında 2007'de Rusya, ŞİÖ üye devletlerinin üniversiteleri arasında etkileşim sağlayacak bir üniversiteler kurulu kurulması teklifini örnek olarak belirtebiliriz. Söz konusu teklif 2008 yılında kabul edildi ve 2010 yılında uygulamaya geçti. Belarus, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya, ve Tacikistan'daki 80'den fazla yükseköğretim kurumu, bu kurula üye olmuştur. Bölgesel çalışmalar, ekoloji, enerji, BT teknolojisi, nanoteknoloji, pedagoji ve ekoloji dahil olmak üzere programa katılanlar 7 yüksek lisans programı çerçevesinde eğitim almaktadır.

ŞİÖ'nün gelişim süreci içerisinde bölge ülkelerinden örgüte katılım ilgisinin artmaya başladığını ve bunun bir sonucu olarak da 2000'de Özbekistan'ın zirveye gözlemci olarak katılımı gösterilebilir. 15 Haziran 2001 tarihinde düzenlenen Şanghay Zirvesi, Şanghay Beşlisi'ne Özbekistan'ın katılımının onaylanmasından ardından bu katılımı birlikte örgütün isminin ŞİÖ olarak değiştirilmesi kararlaştırılmış ve onaylanmıştır. Üye devletler, ülkeler arasındaki dostluğu güçlendirmeyi, siyasi, ekonomik ve bilimsel alanların yanı sıra, Biskek merkezli bölgesel bir terörle mücadele merkezi kurma teklifiyle Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıçılıkla Mücadeleyle İlişkin Şanghay Sözleşmesi'ni imzalamayı kabul etti. 2002'de St. Petersburg'da, ŞİÖ üye devletleri devlet başkanlarının ŞİÖ Tüzüğü'nü onaylaması ile bölgesel bir terörle mücadele merkezi kurulmuş oldu.

2004 yılında ŞİÖ'ye Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gözlemci statüsü verildi. Bu tarihten itibaren örgütün coğrafi olarak genişlemesi süreci hız kazanmış, 2004'te Moğolistan, 2005'te İran, Hindistan ve Pakistan ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. 2007 yılında ŞİÖ üye ülkeleri uzun vadeli iyi komşuluk, dostluk ve iş birliği konularında bir anlaşma imzaladılar. 2009 yılındaki zirve toplantısında Sri Lanka ve Belarus "diyalog ortağı" olarak kabul edilmiştir. 2012 yılında, ŞİÖ üye devletleri, Uzun Vadeli Barış ve Ortak Refah Bölgesinin Kurulmasına İlişkin Beyannameyi kabul ettiler. Aynı yıl Afganistan'a gözlemci statüsü ve Türkiye'ye diyalog ortağı statüsü verildi. 2014

yılında Duşanbe'de Hindistan ve Pakistan ŞİÖ'ye tam üyelik için başvurdu. 2015 yılında Hindistan ve Pakistan'dan gelen başvuruların değerlendirilmesi prosedürü başlatıldı. İran ve Afganistan tam üye, Belarus gözlemci devlet ve Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal diyalog ortağı oldular. Tüm bu gelişmelerin ardından gözlemci ülkeler de dahil olmak üzere ŞİÖ, Avrasya bölgesinin %61'ine yayılan bir örgüt haline gelmiştir.

Asya'daki iki önemli ekonomi ve askeri güç olan Hindistan ve Pakistan'ın 2017'de Astana'daki (Nur-Sultan) tarihi ŞİÖ Zirvesi'nde örgüte tam üye olmalarının, ŞİÖ'nün küresel imajı açısından büyük bir kazanım olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü ŞİÖ Avrasya ve Orta Doğu coğrafyasındaki önde gelen ekonomik güçler ile farklı dış politika önceliklerine sahip pek çok ülkeyi kendi çatısı altında toparlamayı başarması bu ülkeler arasında diyalog platformundan başlayarak güvenlik, ekonomi ve hatta siyasi alanda da iş birliklerinin önünün açılmasına vesile olabilecek bir yapıya dönüşmekte olduğunu ifade edebiliriz. Bu nedenle de İran, Hindistan ve Pakistan gibi kendi coğrafyasında söz sahibi olan önemli aktörlerin katılımı da ŞİÖ'nün küresel imajına büyük katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda ŞİÖ'nün Avrasya coğrafyasında güvenliği sağlamayı ve iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan çok taraflı bir organizasyon olması da bölgedeki güvenlik meselelerinin çözülmesinde kilit bir rol oynayabileceğini bizlere göstermektedir. Güvenlik alanında ŞİÖ çatısı altında, nükleer güce sahip dört ülkenin bir araya gelmesi, küresel stratejik istikrarın korunması adına önemlidir. Fakat belirtmek gerekir ki ŞİÖ, NATO benzeri bir askeri bir blok değildir. ŞİÖ, daha ziyade genel güvenlik çerçevesinde terörizm tehdidine karşı iş birliğini amaçlayan uluslararası bir örgüttür. Bu bağlamda, ŞİÖ, tehditlerle mücadelede uluslararası iş birliğini güçlendirmek için Birleşmiş Milletler ile birlikte çalışmaktadır.

Eylül 2021'de İran'ın ŞİÖ'ye tam üyeliğinin ardından uzun süredir konuşulan "Doğu'daki NATO" değerlendirmelerinin bazı uzmanlarca daha fazla gündeme getirildiği görülmektedir. Ancak ŞİÖ'nün Kuruluş Bildiri'sinde belirtildiği üzere, ŞİÖ bir askeri blok değildir. ŞİÖ'nün üyeleri tüzüğünde ifade edilen örgütün diğer uluslararası birlikler ve devletlere karşı ya da onlara rakip olmak amacıyla kurulmadığını belirten maddesine her daim sadık kalacağını ifade etmektedirler. Buna örnek olarak ise Kazakistan ve Özbekistan üzerinden 2021 yılına kadar ABD ve NATO ülkelerinin askeri teçhizat tedarikinin gerçekleştirilmesine ŞİÖ tarafından herhangi bir itirazın yapılmaması gösterilmektedir.

Denilebilir ki ŞİÖ üye ülkeleri, "Şanghay ruhu" ilkeleri çerçevesinde coğrafi yakınlık ve

avantajlardan yararlanabilme imkanlarına odaklanmaktadır. 2018 Qingdao Zirvesi'nde Çin tarafı, Çin Devleti ile ŞİÖ üye ülkeleri arasında ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirilmesini yanı sıra ulaşım ve lojistik, e-ticaret, eğitim, turizm ve inovasyon alanlarında iş birliklerinin artırılmasını önemsediklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bu çerçevede ŞİÖ'nün ticaret merkezine olarak bilinen "Gösteri Alanı" kurulacağı duyurulmuştur. Bu bağlamda Çin'in desteklediği Kuşak ve Yol Girişimi de daha kapsamlı yatırım ve girişimlerin hayata geçirilmesine ön ayak olabilecek bir atılım olarak değerlendirilebilir. Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Özbekistan ve İran ile iş birliği anlaşmaları imzalayan Gösteri Alanı, 2019'da Taşkent'te gerçekleşen zirvede, ŞİÖ üye devletlerinin 2035 yılına kadar çok taraflı ticaret ve ekonomik iş birliğinin görev ve yönergelerine de tam olarak uymaktadır. 20 Kasım 2020'de 8.6 milyar dolar değerinde 20 inşaat projesi başlatmanın yanı sıra Gösteri Alanı'nda 40'tan fazla iş birliği projesi de hayata geçirilmiştir. Gösteri Alanı'nın multimodal taşımacılık merkezi, Avrupa, ASEAN ülkeleri, Beyaz Rusya, Kore Cumhuriyeti, Moğolistan, Orta Asya, ve Rusya'ya 6 uluslararası hat dahil olmak üzere 20 demiryolu yük hattının açılmasını sağladı. Bunlardan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu yük trafiğinin önemli ölçüde artırılması hedeflenmektedir. 2019 yılında multimodal taşımacılık merkezi tarafından ŞİÖ-Çin bölgesinde 670 bin konteyner taşımacılığı gerçekleştirilmiştir. 2020'de bu rakam %5 artmıştır. ŞİÖ üye devletlerinin ulaşım hattında farklı yollar birbirine bağlayan multimodal lojistik merkezlerinin atlayışının oluşturulmasına ve geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. ŞİÖ üye devletlerinin kontrol noktalarında ithalat ve ihracatın engelsiz geçişini sağlayacak "yeşil koridorlar"ın oluşturulması, trafik için özel algoritmaların geliştirilmesi ile "tek pencere" rejiminin tesis edilmesi gündemdeki önemli konulardandır.

Sonuç olarak, ŞİÖ, kapsadığı coğrafyada güvenliğin ve istikrarın sağlanması konusuna sadece askeri ve terörle mücadele ile sınırlı kalmayarak ekonomi, ulaşım ve eğitim gibi kalkınmanın önemli alanlarında da iş birliklerini güçlendirmeyi amaçlayan bir birliktir. Dolayısıyla üye ülkeler arasında komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi ile bölgede barış, güvenlik ve istikrarın korunması örgütün temel amaçlarındadır. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek çeşitli zorluk ve tehditlere karşı durulmasında ortaklaşa hareket etmenin yanı sıra üye ülkelerin farklı düzeylerdeki kalkınma süreçlerinde de birbirleri ile iş birliklerini geliştirerek yardımlaşmaları da hem ŞİÖ'nün imajı açısından hem de üye devletler açısından olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Politika, Dış İlişkiler ve Güvenlik

- Kazakistan'da protestoların başlaması sonrasında Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev'in dışarıdan müdahalenin Kazakistan'ın ulusal güvenliğine ve egemenliğine yönelik tehdit oluşturduğunu bildirerek, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nden (KGAÖ) yardım istemiştir. Bu açıklamanın ardından KGAÖ, Kazakistan'a barış gücü gönderme kararı almıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı ülkede iki haftalık olağanüstü hal ilan ederek, hükümetin istifasını kabul etmiştir (Kabar, 06.01.2022).
- Kazakistan hükümeti, akaryakıt fiyatlarındaki protestoların ardından istifa etti. Duyuru, hükümetin artan akaryakıt fiyatlarına ilişkin protestoları takiben iki haftalık olağanüstü hal ilan etmesinden sonra geldi. Cumhurbaşkanı karamamesi ile Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanı'nın görevleri geçici olarak Başbakan Birinci Yardımcısı olan Alihan Smailov'a devredildi (ASIA-Plus, 05.01.2022).
- Çin ve Kırgızistan, diplomatik ilişkilerin kurulmasının 30. yıldönümünü kutluyor. Geçtiğimiz günlerde, Çin Devlet Konseyi Başbakanı Li Keqiang, Kırgızistan Bakanlar Kurulu Başkanı Akilbek Japarov'a tebrik mesajı gönderdi. Li Keqiang, ülke liderlerinin stratejik liderliği ve kişisel katılımı sayesinde Çin-Kırgız ilişkilerinin seviyesinin sürekli arttığını ve Çin'in gelişime büyük önem verdiğini belirtmektedir (Kabar, 06.01.2022).
- Ukrayna askeri istihbarat şefi Tuğgeneral Kirilo Budanov Türkiye ziyaretinde Türk mevkidaşı Korgeneral Rafet Dalkıran ile görüşti. Askeri istihbarat liderleri, iki ülkenin ulusal güvenliğine yönelik mevcut ve gelecekteki tehditleri göz önünde bulundurarak, Karadeniz bölgesi ve Ukrayna çevresindeki güvenlik durumunu ele aldılar. Ukrayna ve Türkiye askeri istihbarat liderleri, Ukrayna ve Türk askeri istihbaratı arasındaki iş birliğinin derinleştirilmesine ilişkin bir anlaşma imzaladı (Ukrinform.net, 05.01.2022).
- NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Rusya'dan gelen söylemlere yanıt olarak Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'ın askeri ittifaka gelecekteki üyeliğine ilişkin kararlarını yeniden teyit etti. Bilhassa İttifak'ın Ukrayna ve Gürcistan ile gerekli şartları yerine getirmeleri ve ilerlemeleri halinde destek sağlamaya ve çalışmaya devam edeceği belirtildi. Jens Stoltenberg, her egemen devletin yolunu ve ittifaklarını seçme özgürlüğünün, onların İttifak'a katılmama hakkını da içerdiğinin altını çizdi (Ukrinform.net, 08.01.2022).
- Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Devlet Başkanları, Özbekistan ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın mevcut durumu ve beklentilerinin yanı sıra iş birliğini daha da geliştirme konularını görüştüler. Taraflar Kazakistan'daki durum hakkında görüş alışverişinde bulunarak, Kazakistan'da barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik tüm tedbirlerin alınması gereği üzerinde anlaşılabilir (UzDaily, 06.01.2022).

Ekonomi, Finans ve Enerji

- Kazakistan Enerji Bakanı Magzum Mirzagaliyev, ülkede petrol ve gaz üretiminin devam ettiğini ve üç petrol rafinerisinin gerekli düzeylerde çalıştığını duyurdu. Bakan, sadece Tengiz sahasında hammadde çıkarılmasının azaldığını ve bazı bölgelerde benzin istasyonlarında gaz satışının geçici olarak kısıtlandığını belirtti. Mirzagaliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın talimatına istinaden sıvılaştırılmış gaz perakende fiyatlarını litre başına 50-75 tengeye düşüğünü sözlerine ekledi (Qazaq TV, 07.01.2022).
- Özbekistan Yatırım ve Dış Ticaret Bakanlığı geçtiğimiz günlerde, 2021'de ülkenin 8,6 milyar dolar değerinde doğrudan yabancı yatırım çektiğini bildirdi. Devlet yatırım programı çerçevesinde 5,9 milyar dolar değerinde 318 büyük yatırım projesi hayata geçirildi. Ülke, bölgesel yatırım programları çerçevesinde 7,4 milyar dolar tutarında 15.710 projeyi hayata geçirdi (Kun.uz, 07.01.2022).
- Rusya, 2022'de petrol üretimini eski seviyesine getirecektir. Rusya Başbakan Yardımcısı Aleksandr Novak geçtiğimiz günlerde ülkenin petrol üretimini, maksimum düşüş yaşadığı Mayıs-Haziran 2020'deki seviyesinden 2022'de %85 oranına geri çıkarılacağını bildirdi. Bu, Şubat 2022 için üretimi günde 400 bin varil artırmaya karar veren Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü Bakanlar Toplantısı'nın ardından belli oldu. Sonuç olarak, Rusya günde 1,7 milyon varil petrol üretecektir (TASS, 04.01.2022).
- Belarus Tarım ve Gıda Bakanlığı verilerine göre, ülkenin gıda ürünleri ve tarımsal hammadde ihracatı 2021 yılının Ocak-Kasım döneminde %16 artarak 6 milyar doları aştı. Döviz gelirleri önceki yıllara göre rekor düzeyde artarak 832 milyon dolar arttı. Belarus, 106 ülkeye gıda ihraç etmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine yapılan ihracat %12, BDT dışı ülkelere yapılan ihracat ise yaklaşık %42 arttı (BelTA, 06.01.2022).
- Ukrayna Ekonomi Bakanlığı, 2021 yılında ülke ihracatının 68,2 milyar doları aşan rekor bir rakama ulaştığını bildirdi. Bu hacim 2012'den bu yana kaydedilen en yüksek rakamdır. Yabancı para girişi, döviz piyasasını istikrarsızlaştırmadan ve uluslararası rezerv biriktirmeden ithalat maliyetlerini finanse etmeye izin verdiğinden, ihracat ülke için önemini korumaktadır. 2021'de Ukrayna'nın toplam ticaret hacmi, 2020'ye göre %36,71 artarak 141,54 milyar dolar olmuştur (Ukrinform, 05.01.2022).
- Azerbaycan ve İran arasındaki ikili ticarete 2021'de olumlu göstergeler izlenmektedir. Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesi'ne göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmi Ocak-Kasım 2021'de %22,4 veya 87,6 milyon dolar arttı. Özellikle, 2021'in ilk 11 ayında, ülkenin ihracatı 39,1 milyon dolar, ithalatı ise 351,2 milyon dolar olarak gerçekleşerek ticaret hacmi 390,4 milyon dolara ulaşmıştır. Azerbaycan'ın İran'a ihracatı yıllık %6,6 artarken ithalatı %32 yükselmiştir (AzerNews, 07.01.2022).

Toplum ve Kültür

- Türkiye, koronavirüs salgınının başlangıcından bu yana sağlık personeli için koruyucu tulumlardan COVID-19 tanı kitlerine ve vantilatörlere kadar 160 ülkeye insani yardım sağladı. Ayrıca Türkiye, yakın zamanda acil kullanım onayı alan ilk yerli aşısı olan Turkovac'ın 3. faz denemeleri için dokuz ülke ile görüşmektedir. Türkiye, söz konusu faaliyetleriyle salgına karşı uzun süredir küresel dayanışmayı savunmaktadır (dailysabah.com, 05.01.2022).
- Sadridin Aini Tacik Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu ile Alisher Navoi Özbekistan Devlet Akademik Bolşoy Tiyatrosu arasında iş birliği anlaşması imzalandı. Belge, kurumlar arasındaki dostane bağları güçlendirmeyi amaçlamakta ve her iki taraftaki ekiplerin tur faaliyetleri için geniş fırsatlar sunmaktadır. Belge çerçevesinde ortak yaratıcı projelerin uygulanmasına özel önem verilecektir (Centralasia.news, 06.01.2022).
- Kırgızistan'ın Karakol şehri 2022'de BDT'nin kültür başkenti olmaya aday gösterildi. Bu etkinlik çerçevesinde şehirde bir dizi üst düzey uluslararası etkinliğin yapılması planlanmaktadır. Kararın ana amacı, kültürel bağları birleştirmek ve genişletmek, insani değerleri teşvik etmek ve başkent olmayan bir şehrin zengin mirasına kamuoyunun dikkatini çekmektir (Centralasia.news, 05.01.2022).
- Uluslararası Türk Kültürü ve Mirası Vakfı, 31 Aralık - Azerbaycanlıların Uluslararası Dayanışma Günü ve Yeni Yıla İthafen "Türk Dünyası Çocukları'nın Dayanışması" başlıklı bir etkinlik düzenledi. Etkinlik, farklı Türk ülkelerinden çocukları bir araya getirmeyi ve Türk halkının zengin geleneklerini ve kültürel mirasını sergilemeyi amaçlamıştır. Etkinlikte Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Türkmenistan'dan çocuklar temsil ettikleri ülkelere ait şiirler okuyup şarkılar söylediler (Azertag.az, 06.01.2022).
- Azerbaycan Diasporasına Destek Fonu'nun maddi desteğiyle "Balaban-Gizemli Müzik Mirası" müzik albümü yayınlandı. Proje, Azerbaycan müzik kültürünü, halk müziğini, besteci şarkılarını ve ulusal müzik aletlerini tanıtmayı amaçlamaktadır. Balaban, eski bir Azerbaycan üflemeli müzik aletidir. "Balaban" sözcüğü, çalgının tınısına uygun alçak sesi ifade eden "bala" (küçük) ve "ban" (ses) olmak üzere iki anlamlı hecedden oluşmaktadır (Azertag.az, 04.01.2022).
- Hac turizmi konusunda tanınmış bir blog yazarı olan Serdar Tuncer, TRT'nin yardımıyla Özbekistan'da hac turizminin tanıtımına adanmış bir program çekmektedir. "Altın Zincir Boyunca" programının çekimleri Özbekistan'da yapılmaktadır. Proje, "altın zincir" türbelerinin turizm potansiyelini Türk TV kanallarında tanıtmayı amaçlamaktadır. Program Ramazan ayı boyunca TRT'de 128 ülkede yayınlanacaktır (UzDaily, 06.01.2022).